

КЫРГЫЗСТАНДАГЫ ИНФЛЯЦИЯЛЫК ПРОЦЕССТЕРДИ МОДЕЛЬДЕШТИРҮҮ

Э. Жумадилов, «Прогрессивдүү Демилгелер Фондунун» аткаруучу мүдүрү
<fatih-nur.kg@mail.ru>

МОДЕЛИРОВАНИЕ ИНФЛЯЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В КЫРГЫЗСТАНЕ

Э. Ж. Жумадилов, исполнительный директор Фонда Прогрессивных Инициатив
<fatih-nur.kg@mail.ru>

MODELLING OF INFLATIONARY PROCESSES IN KYRGYZSTAN

E. Zhumadilov, executive director of the «Progressive Initiatives Fund»
<fatih-nur.kg@mail.ru>

Аннотация

Бул илимий иште Кыргызстандагы баалардын туруксуздугунун себептери анализденип жана инфляциянын факторлору аныкталды. Макала «Кыргызстандагы инфляциялык процесстер, алардын негизги себептери жана факторлору» деген темадагы доктордук диссертациянын жыйынтыктарынын негизинде жазылды.

Негизги сөздөр: инфляция, керектөө бааларынын индекси, акча массасы.

Abstract

This article analyzed the causes of price instability in Kyrgyzstan and the main factors of inflation. This article was prepared on the results of research in the framework of a doctoral thesis on "Inflationary processes in Kyrgyzstan: the underlying causes and factors".

Keywords: inflation, consumer price index, money supply.

Аннотация

В этой статье были проанализированы причины нестабильности цен в Кыргызстане и определены основные факторы инфляции. Статья подготовлена по результатам исследования в рамках кандидатской диссертации по теме «Инфляционные процессы в Кыргызстане: основные причины и факторы».

Ключевые слова: инфляция, индекс потребительских цен, денежная масса.

Кириш сөз

Кыргызстанда эгемендик алган күндөн бери инфляцияны турукташтыруу жана анын кескин өсүштөрүнө жол бербөө мүмкүн болбой келет. Тескерисинче инфляция мезгил мезгили менен улам абдан жогорулап экономикада айкынсыздык жана туруксуздук жаратып келет. Себеби, инфляция баардык экономикалык агенттердин финансылык мүмкүнчүлүктөрүнө жана алардын күтүүлөрүнө таасир берген негизги фактор болуп саналат. Анын туруксуздугу экономикадагы валюта, эмгек жана финансы рынокторундагы бааларга түздөн-түз таасирин берип турат. Канчалык инфляция күтүүсүздөн орун алып жана жогору болсо, рыноктордо ошончолук өзгөрүүлөр орун алып жана экономика турукташат. Албетте инфляцияны толук жоюу мүмкүн дагы жана керек дагы эмес, болгону аны туруктуу жана экономикага зыян бербегендей деүгээлде болуусун камсыз кылуу абзел. Бул максатты ишке ашыруу үчүн эң оболу мамлекттеги инфляциянын жаратылышын туура жана толук түшүнүү керек. Ал эми бул үчүн сөзсүз түрдө жалпы экономикалык процесстерди, анын негизги кыймылдаткыч күчтөрүн жана андагы орун алган өзгөрүүлөрдүн себептерин так билүү

керек. Ошондо гана инфляциянын себептерин так аныктоо жана ага жараша эффективдүү чечимдерди иштеп чыгуу мүмкүн болот. Демек, инфляция маселесине комплекстүү мамиле кылып жана аны жөнгө салууда мамлекетте орун алган экономикадык абалга жараша өзгөчө саясат жүргүзүү абзел.

Эконометрикалык анализде кабыл алынган факторлор жана алардын мааниси

Изилдөөдө инфляциянын көрсөткүчү катары Кыргыз Республикасынын Улуттук Статистика Комитети тарабынан регулярдуу эсептелинип турган керектөө бааларынын индекси (кыскача КБИ) кабыл алынды. Ал эми инфляцияга таасир берген негизги факторлорду тандоо Кыргызстандагы макроэкономикалык абалдын анализи жана Улуттук Банктын инфляция туурасындагы изилдөөлөрүнүн негизинде жүргүзүлдү. Тактап айтканда инфляцияны модельдештирүү монетардык факторлор менен гана чектелбестен, мамлекеттеги орун алган өзгөчө макроэкономикалык абалды эске алуу менен төмөндөгүдөй факторлордун негизинде жүргүзүлдү.

Биринчиден, мамлекеттин импорттук товарлардан абдан көз карандылыгын эске алуу менен КБИ моделине негизги фактор катары импорттук товарлардын баасын коштук. Импорттук товарлардын баасынын көрсөткүчү катары импорттун дефлятору колдонулуп жана модельде “ИД” деп аталат. Импорттук товарлардын өсүшү ички керектөө товарларынын бааларына жана өндүрүш чыгымдарына таасир берүү менен мамлекеттеги инфляцияга түрткү берет.

Экинчиден, мамлекетибиздин ичинде негизги каттам каражаттары болуп автотранспорттор саналгандыгын эске алуу менен транспортторго тиешелүү баардык кызматтардын жана товарлардын бааларынын индексин (модельдеги кыскача аталышы- “ТИ”) дагы негизги инфляциялык фактор катары кабыл алдык. Бул транспорт индексинин ичинде күйүүчү-майлоочу каражаттар, транспортторду оңдоо жана техникалык тейлоо, транспорттук кызматтар сыяктуу транспортко байланыштуу товар жана кызматтардын баалары эске алынган.

Үчүнчүдөн, мамлекеттеги ишкерлер үчүн негизги финансылык ресурстун бири болгон кредиттердин пайыздык ставкалары дагы кошулуп жана ал модельде кыскача “КПС” деп аталган. Чындыгында мамлекетибизде фондулук рыноктордун өнүкпөгөндүгү жана чоң финансылык капиталга ээ ири ишканалардын аздыгы финансылык мекемелердин кредиттеринин негизги каржы булагына айланышына себеп болууда. Мына ошондуктан алардын кымбатташы инфляцияга бир жактуу таасир бериши керек.

Төртүнчүдөн, теориялык жактан алганда негизги инфляциялык факторлордун бири катары саналган акча массасынын динамикасы дагы инфляция моделинде эске алынды. Бул жерде кеңири акча массасынын реалдуу өсүш темпи алынды жана ал модельде кыскача “КАМ” деп аталган.

Бешинчиден, экономиканын негизги кыймылдаткыч күчтөрүнүн бири болгон ички керектөөлөрдүн реалдуу өзгөрүшү дагы модельге кошулду. Ички керектөө катары расмий статистикада колдонулган акыркы керектөө көрсөткүчү алынды. Акыркы керектөөнүн ичинде үй-чарбаларынын жана мамлекеттик мекемелердин акыркы керектөөлөрү камтылган. Акыркы керектөөлөр модельде кыскача “АК” деп аталган жана алардын жогорулашы рыноктордогу активдүүлүктү арттырып бааларга басым жаратат.

Алтынчыдан, ички өндүрүштүн чабалдыгын жана анын керектөөнү камсыздандырууда жетишсиздигин эске алуу менен модельге экспорттордун реалдуу өсүшү дагы кошулду. Биздин товарларга болгон чет мамлекеттик ири рыноктордун талабынын жогорулашы мамлекеттин ичинде товардык дефицитке жана спекулятивдик аракеттердин артышына алып келиши мүмкүн. Алсак, эттин Казахстанга болгон экспортунун жогорулашы ага болгон бааларды кандай жогорулаткандыгы буга далил болуп турат. Экспорттун реалдуу өсүшү модельде кыскача «ЭКСП» деп аталган.

Жетинчиден, ички рыноктун керектөөгө жараша товарлар менен убагында камсыз болушунун жана калктын финансылык мүмкүнчүлүгүнө дал келген баалардын орношунун

себептеринин бири болгон импорттун реалдуу өсүшү дагы эске алынды. Импорт Кыргызстандын шартында ички рыноктун өз убагында жана жетиштүү деңгээлде товарлар менен камсыз болушу, дефициттик товарлардын жоюлушу, ички товарлардын импорттук товарлар менен баа атаандаштыгынын жогорулашы сыяктуу жолдор менен бааларды турукташтыруу касиетине ээ болушу мүмкүн жана модельде ал кыскача “ИМ” деп аталган.

Сегизинчиден, негизги азык болгон буудайдын жана андан жасалган азыктардын бааларынын башка бааларга болгон мультипликативдик таасири дагы эске алынды. Чындыгында керектөө бааларындагы жогорку өсүштөр дал ушул буудай рыногундагы баалардын ар кандай ички (ички өндүрүштүн азайышы) жана тышкы себептерден (буудайдын импорттук бааларынын жогорулашы же алардын импортунун чектелиши) улам кескин өсүштөрү менен байланыштуу болуп келет. Мындай кыска аралыктагы шокторду эске алуу үчүн модельге “DUM” деп белгиленген фиктивдүү өзгөрмө кошулган. Фиктивдүү өзгөрмөдө, дан азыктарына болгон баалардын кескин өсүш мезгилдери шоктук учурлар катары кабыл алынып жана “1” деген маани берилсе, ал эми калган учурларды нормалдуу деп белгилеп “0” мааниси берилген.

Эконометрикалык анализдин методикасы жана изилдөөнүн структурасы

Эконометрикалык анализ расмий булактардан алынган статистикалык маалыматтарга таянып, бардык көрсөткүчтөрдүн мурунку жылдын тиешелүү мезгилдерине жараша реалдуу өзгөрүшүн чагылдырган кварталдык маанилери колдонулду. Изилдөөнүн максаты КБИге таасир берген факторлордун конкреттүү сандык маанилерин эсептөө болгондуктан регрессиондук анализге басым жасалды. Ошондуктан алгач колдонулган статистикалык катарлардын стационардуулугу текшерилип, андан соң модельдөөгө киришилди. Себеби, регрессиондук анализ туура жыйынтыктарды бере билиши үчүн өзгөрмөлөр стационардуу болушу зарыл. Стационардуулук анализи кеңири колдонулган Дики – Фуллер (ADF-Test) тестинин негизинде жүргүзүлдү. Анализдин жыйынтыгы 1-чи таблицанда берилип, ага ылайык баардык көрсөткүчтөр 10% ишеним даражасында стационардуу. Ал эми регрессиондук анализдин жыйынтыктарын чечмелөө эки баскычтан туруп, алгач модельдин сапатын текшерүү үчүн статистикалык анализ, андан соң экономикалык түшүндүрмөлөр берилмекчи.

1-чи таблица. DF и ADF–тесттеринин негизинде стационардуулук анализи

		КБИ ¹	ИД ¹	КПС ¹	ТИ ¹	КАМ ¹	АК ¹	ЭКСП ₁	ИМ ¹
		ADF-тести:	DF-тести:	ADF-тести:	ADF-тести:	ADF-тести:	DF-тести:	DF-тести:	DF-тести:
t-статистика:		-3,09 (0,03)	-2,90 (0,05)	-2,61 (0,09)	-5,40 (0,00)	-3,12 (0,03)	-4,95 (0,00)	-5,03 (0,00)	-3,98 (0,003)
		Лаг-4	Лаг-0	Лаг-5	Лаг-1	Лаг5	Лаг-0	Лаг-0	Лаг-0
Маанилүүлүк деңгээли	1%	-3,55	-3,54	-3,60	-3,54	-3,60	-3,54	-3,54	-3,54
	5%	-2,91	-2,91	-2,93	-2,91	-2,93	-2,91	-2,91	-2,91
	10%	-2,59	-2,59	-2,60	-2,59	-2,60	-2,59	-2,59	-2,59

¹Регрессияда константа гана бар, ²-регрессияда константа жана тренд бар, () кашанын ичинде t-стат. prob. маанилери берилген.

Модельдин эсептелиши жана статистикалык бааланышы

Жогорудагы статистикалык маалыматтарга таянып жүргүзгөн регрессиондук анализибиздин жыйынтыгы 2-чи таблицанда берилген. Модель 2004-жылдын 1-кварталынан баштап, 2015-жылдын 2-кварталына чейинки аралыкты камтыйт. Көрүнүп тургандай

ачыктоочу факторлордун коэффициенттери биз божомолдогондой белгиге жана мааниге ээ болушту. Тактап айтканда импорттук товарлардан башка бардык факторлордун коэффициенттери позитивдүү белгиге ээ болуп, инфляцияга оң таасир берээри көрүнүп турат. Ал эми импорт болсо божомолдогондой, тескери белгиге ээ болуп, анын жогорулашы ички бааларга тескери таасир берет. Алгач модельдин экономикалык чечмеленишин жана түшүндүрмөсүн берүүдөн мурда, анын статистикалык сапатына токтолуп өтсөк. Эң биринчиден, эсепке алынган факторлор КБИдеги өзгөрүүлөрдүн 76%-дык вариациясын түшүндүрүп турат. Ал эми F-статистикасынын prob. маанисинин 0.000 болушу модельдин жалпысынан статистикалык жактан маанилүү экендигин билгизет. Баардык эсептелинген коэффициенттердин статистикалык жактан маанилүү экендигин жана аларга ишенсе боло тургандыгын 3-чү таблицада берилген t-тести жана wald-тести далилдеди. Ал эми 4-чү таблицадагы маалыматтар модельдин сүрөттөлүш катасынын жоктугун же башкача айтканда анын функционалдык жактан туура түзүлгөндүгүн жана керектүү факторлордун эске алынгандыгын далилдеп турат. Ошондой эле, модельдин калдыктарында автокорреляциянын жоктугун жана гомоскедастичность шартынын сакталгандыгын далилдеп турат. Мындан тышкары 5-чи таблицадан көрүнүп тургандай, бардык нормалдуулук тесттердин prob. маанилери 0.01, 0.05, 0.10 %-дык ишеним даражаларынан чоң болуп, калдыктардын нормалдуу таралгандыгын божомолдогон H_0 гипотезасы четке кагылган жок.

2-чи таблица. Регрессиондук анализдин жыйынтыгы

$$КБИ = 0.23*КПС + 0.27*ИД(-2) + 0.21*АК - 0.15*ИМ(-2) + 0.11*КАМ(-1) + 0.06*ЭКСП + 0.26*ТИ + 3.9*DUM$$

R-squared	0.760497	Mean dependent var	108.9632
Adjusted R-squared	0.715186	S.D. dependent var	7.421960
S.E. of regression	3.960950	Akaike info criterion	5.750656
Sum squared resid	580.4976	Schwarz criterion	6.071840
Log likelihood	-121.3898	Hannan-Quinn criter.	5.870390
F-statistic	16.56476	Durbin-Watson stat	1.414912
Prob(F-statistic)	0.000000		

3-чү таблица. Коэффициенттердин статистикалык маанилүүлүгүнүн жана ишенимдүүлүгүнүн анализи

Coefficient	t-тести		Wald тести	
	t-statistic	Prob.	Chi-square	Prob.
КПС	2.427758	0.0202	5.894008	0.0152
ИД(-2)	3.103557	0.0037	9.632064	0.0019
АК	3.141790	0.0033	9.870843	0.0017
ИМ(-2)	-3.723590	0.0007	13.86152	0.0002
КАМ(-1)	1.967279	0.0567	3.870185	0.0492
ЭКСП	2.189881	0.0349	4.795580	0.0285
ТИ	3.099683	0.0037	9.608033	0.0019
DUM	2.998436	0.0048	8.990617	0.0027

*10 % ишеним даражасында маанилүү коэффициенттер.

4-чү таблица. Модельдин сүрөттөлүш катасы (описательная ошибка), ошондой эле калдыктардагы гетероскедастичность жана автокорреляция анализи

		Ramsey RESET Test	White Heteroskedasticity Test:	Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test:*
		Likelihood ratio: value=1.36	Obs*R-squared: value=42.80	Obs*R-squared: value=5.12
		prob= 0.5064	prob= 0.2023	prob= 0.0773
Үлүк деңгээл	1%	Ho	Ho	Ho
	5%	Ho	Ho	Ho
	10%	Ho	Ho	H ₁

* Калдыктардагы биринчи даражадагы автокорреляция Дарбин-Уатсон тестинин негизинде текшерилгендиктен, бул жерде экинчи даражадагы автокорреляция текшерилди

5-чи таблица. Лиллиефорс, Крамер фон Мизес, Уотсон жана Андерсон-Дарлингдин тесттеринин негизинде калдыктардын нормалдуу таралгандыгынын анализи

Method	Value	Adj. Value	Probability
Lilliefors (D)	0.089059	NA	> 0.1
Cramer-von Mises (W2)	0.033596	0.033969	0.7883
Watson (U2)	0.033588	0.033961	0.7480
Anderson-Darling (A2)	0.200038	0.203594	0.8762

Модельдин жыйынтыгынын экономикалык жактан чечмелениши

Эсептелинген коэффициенттердин маанилери боюнча анализ жасай турган болсок, анда Кыргызстандын шартында КБИге транспорт индексинин жана импорттук товарлардын баасынын өзгөрүшүнүн эң чоң таасир берээри көрүнүп турат. Бул жогорудагы анализдерибизде айтылгандай, авторанспорттук каттамдарга таянган жана импорттук товарлардан абдан муктаж мамлекетибиз үчүн түшүнүктүү болуп, мындай жыйынтык жүйөлүү десек болот. Модель боюнча транспорт индексинин жана импорттук товарлардын 1%-га жогорулашы КБИни же керектөөчүлөрдүн бааларынын индексин катары менен 0,26% жана 0,27%-га арттырат. Белгилеп кетчү нерсе, импорттук товарлардын КБИге таасири 2-лагдан кийин же 2-кварталдык аралыктан кийин орун алаары далилденди. Мындай кечигүү импорттук товарлардын мурдагысынын сатылышы жана алардын кайрадан жаңыланышы (же жаңы партиясынын алынып келиниши) убакытты талап кылаары менен байланыштуу. Ошондой эле, кийинки алынып келинген импорттук товарлардын бааларынын өсүшүнүн башка товарларга таасир бериши дагы мезгилди талап кылат. Модель боюнча кредиттик пайыздык ставкалардын дагы инфляцияга таасири жогору болуп, алардын 1%-га өсүшү КБИни 0,23%-га арттырары көрүнүп турат. Бул кредиттердин ишкерлер үчүн негизги финансылык ресурс экендигин жана ал эми кредиттик ставкалардын өндүрүш чыгымдарынын ичиндеги ролунун жогорулугун тастыктайт.

Ал эми модельдеги экспорт жана импорт жогорудагы биздин божомолдорубузду далилдеп, ички товарларга болгон четмамлекеттик талаптын жогорулашы инфляцияга оң, ал эми импорттук товарлардын ички рынокто жогорулашы болсо инфляцияга тескери таасир берээрин көрсөтүп турат. Модель боюнча экспорттун 1%-га реалдуу өсүшү керектөөчүлөр бааларынын индексин 0,06%-га жогорулатса, ал эми импорттун реалдуу өсүшү болсо 0,15% - га төмөндөтөт жана мындай тескери байланыш 2-кварталдык аралыктан кийин орун алат. Импорттун артышынын инфляцияга мындай тескери таасир беришинин бирден бир себеби болуп арзан Кытай товарлары болсо керек. Тактап айтканда, арзан Кытай товарларынын мамлекетке алынып келиши баа конкуренциясын жогорулаткан жана товардык дефицитти азайткан негизги факторлордун бири десек болот. Импорт менен инфляция ортосундагы

тескери байланыш улуттук өндүрүштүн чабалдыгын жана экономикабыздын конкуренттүү товарларды өндүрүүдө алсыз экендигин, ошондуктан импорттук товарларга абдан муктаж экендигибизди далилдеп турат.

Ички талаптын көрсөткүчү катары кабыл алынган акыркы керектөөлөрдүн реалдуу өсүшүнүн коэффициенти 0,21 болду. Демек, акыркы керектөөлөрдүн 1%-га реалдуу өсүшү КБИни 0,21% жогорулатат. Теориялык жактан алганда негизги инфляциялык фактор катары саналган акча массасы же биздин модельдеги кеңири акча массасы дагы КБИ менен позитивдүү байланышта экендиги, анын 1%-га жогорулашы керектөөчүлөр баалар индексин 1-кварталдык кечигүүдөн кийин 0,11%-га жогорулата тургандыгы тастыкталды. Мындай кечигүү акча массасынын жогорулашынын алгач ички талапка же алмашуу курсатарына таасир берүүсү, андан соң алардын инфляцияга таасир берүүсү мезгилди талап кылаары менен байланыштуу.

Баса белгилеп кетчү нерсе, модельдеги “DUM” аттуу эки маанилүү фиктивдүү өзгөрмө жогоруда белгилегендей буудай рыногундагы мезгил мезгили менен орун алып турган термелүүлөрдү эске алуу үчүн кошулган. Себеби, жогорудагы анализдерибизде белгилегендей дан азыктарына болгон ички талаптын жогору болушунан жана эгемендик алган күндөн бери аны керектөөнүн башка азыктарга караганда кыйла өсүшүнөн улам буудайдын баасынын өзгөрүшү жалпы керектөө бааларына абдан таасир берип келет. Ал эми буудайдын өндүрүшүнүн туруксуздугу жана жетишсиздиги, ошондой эле анын сапатынын начардыгы импортко болгон көз карандылыкты арттырып, анын баасынын абдан термелүүсүнө себеп болуп келет. Мына ошондуктан модельдеги фиктивдүү өзгөрмөгө буудайдын ички өндүрүшүнүн абдан термелген (же мурунку жылга караганда төмөндөгөн), ошондой эле, негизги буудай экспортторлору болгон Россия жана Казахстандагы буудайдын экспортунун чектелген же бааларынын жогорулаган мезгилдерине “1”, ал эми нормалдуу учурларга “0” деген маани берилген. Мындай “1” деген маани берилген жана нормалдуу эмес, абдан термелген учурлар деп 2007, 2008, 2010, 2011, 2012, 2014-жылдардын айрым мезгилдери кабыл алынган. Эсептелинген моделибиздин жыйынтыктарына карай турган болсок, анда буудай рыногундагы орун алган күтүүсүз катуу термелүүлөр ички рынокто спекулятивдик чоң өзгөрүүлөргө себеп болуп жана жалпы керектөө бааларына абдан таасир бергендиги көрүнүп турат. Анткени, модель боюнча буудай рыногундагы күтүүсүздөн орун алган баалардын кескин жогорулашы жалпы керектөө бааларын орточо эсеп менен алганда 3,9%-га жогорулата тургандыгы көрүнүп турат. Башкача айтканда, буудайдын өндүрүшүнүн кескин кыскарышы, импортунун чектелиши жана импорттук бааларынын абдан жогорулашы 2007, 2008, 2011, 2012, 2014-жылдардагы сыяктуу экономикадагы жалпы бааларга мультипликативдик таасир берет.

Инфляцияны жөнгө салууда негизги маселелер

Кыргызстандын шартында инфляцияны жөнгө салууда көңүл бура турган негизги маселелер болуп ички өндүрүштүн чабалдыгы, импорттон көзкарандылык, финансы ресурстарынын кымбаттыгы жана жеткиш, экономикадагы орун алган жогорку доллардашуу процесси, валюта жана товар рынокторундагы ортомчулардын көптүгү, негизги өндүрүш ресурстарына болгон баалардын туруксуздугу саналат. Дал ушул көйгөйлөрдүн негизинде инфляция ушул күнгө чейин турукташа албай, улам сайын кескин өсүүлөргө кабылып келет. Чындыгында, жогоруда белгилегендей, Кыргызстандагы баалар - импорттун бааларынан, кредиттердин ставкасынан, ички талаптан жана ишкердик чыгымдарына таасир бере турган айрым негизги товар жана кызматтардын бааларынан абдан таасирленет. Ошондуктан инфляцияны турукташтыруу үчүн эң оболу реалдуу секторду турукташтыруу жана импорттон болгон көзкарандылыкты төмөндөтүү болуп саналат. Өзгөчө абдан термелүүгө дуушар болуп жана ички керектөөнү толук камсыздай албай жаткан айыл-чарба өндүрүшүн бутуна тургузуп жана туруктуу өсүшүн камсыздоо зарыл. Мындан тышкары товар рынокторундагы ортомчулукту жана спекуляциялык пайда табуу аракетин натыйжалуу жөнгө салуу керек. Финансы секторуна токтоло турган болсок, бул жердеги негизги багыт

акча массасынын туруктуу өсүшүн камсыз кылуу жана кредиттик ставкаларды төмөндөтүүгө аракет кылуу абзел. Ал эми алмашуу курсунун туруктуулугун сактоодо улуттук акча массасын кысуу саясатына караганда, валюта рыногундагы спекулянт ортомчулардын аракеттерин натыйжалуу жөнгө салуу, ошондой эле, экономикадагы доллардашуу тенденциясын төмөндөтүү жана долларга болгон ички талапты азайтуу, реалдуу секторду жандандыруу менен импортту азайтуу сыяктуу багыттарда иш алып баруу зарыл.

Колдонулган булактар

1. Кыргыз Республикасынын Улуттук Банкынын Бюллетени – 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015 жылдардагы басылмалары.
2. Кыргыз Республикасынын Улуттук Банкынын Жылдык отчету – 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014 жылдардагы басылмалары.
3. Кыргыз Республикасынын Улуттук Банкы // Кыргыз Республикасындагы инфляцияны байкоо - 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015 жылдардагы басылмалары.
4. Кыргыз Республикасынын Улуттук Банкы // Кыргыз Республикасынын төлөм балансы- 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015 жылдардагы басылмалары.
5. Кыргыз Республикасынын Улуттук Статистика Комитети // Кыргыз Республикасынын Социалдык-Экономикалык Абалы - 2013, 2014, 2015 жылдардагы айдык чыгарылыштары.
6. Программа продовольственной безопасности и питания в Кыргызской Республике на 2015-2017 годы // Разработана в рамках реализации Национальной стратегии устойчивого развития Кыргызской Республики на период 2013-2017 гг., утвержденной Указом Президента Кыргызской Республики от 21 января 2013 года № 11.